

УДК 33.056-022.51(477.51)

І.В. Корогод, здобувач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті проведено детальний аналіз показників стану функціонування малого бізнесу Чернігівської області та України в цілому. Визначено роль підприємств малого бізнесу в умовах фінансової кризи, а також досліджено проблеми та перспективи їх розвитку.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємство, показники діяльності малих підприємств, регіон, *Doing Business 2010*.

Постановка проблеми. Досягнення сталого соціально-економічного розвитку та зміцнення національного виробничого, науково-технічного, соціального та людського потенціалу України неможливе без створення умов для стабільної та ефективної роботи суб'єктів малого бізнесу, підвищення їх конкурентоспроможності. Розвиток малого бізнесу створює передумови для прискореного економічного зростання, сприяє диверсифікації та насиченню внутрішнього ринку товарами та послугами, вирішує проблеми зайнятості, кон'юнктурних коливань, структурних перетворень та виступає одним із інструментів подолання кризових явищ в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку малого бізнесу, його роль в економічному розвитку країни є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: М.П. Бутко, З.С. Варналій, Л.І. Вороніна, В.М. Геєць, В.В. Девятка, О.В. Долгальова, Г. В. Козаченко, В.Ю. Медяник, Г.М. Рижаква, Г.М. Франовська, Л.Г. Чернюк, С.М. Шкарлет, В. І. Шпак та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нинішньому етапі розвитку економіки досить актуальним є дослідження сучасного стану функціонування малого бізнесу, усунення причин, які стримують розвиток цієї сфери та пошук можливостей для прискореного зростання підприємницької активності.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі сучасного стану малого бізнесу в Чернігівській області, вивченні секторальних напрямів розвитку діяльності малих підприємств регіону та виявленні перспектив їх активізації.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою малого бізнесу є висока інтенсивність задіяння всіх видів ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних) та забезпечення найбільш оптимального та доцільного їх використання. Фактично на підприємствах малого бізнесу майже не існує надлишків сировини та інших виробничих запасів, основних фондів, персоналу, що і є одним із визначальних факторів досягнення раціональних показників у діяльності окремих підприємств і в економіці в цілому [1, с. 14].

Закордонний досвід свідчить про те, що домінуюча частина підприємств, яка створює ВВП країни, нові робочі місця, належить не до великих компаній та корпорацій, а саме до сфери малого бізнесу. Так, у США 99 % всіх компаній представлені в малому бізнесі, а це майже 26 млн підприємців і фірм, які виробляють понад 50 % ВВП країни, створюють від 60 до 80 % нових робочих місць та працевлаштовують більшу частину працездатного населення. В країнах Євросоюзу схожа ситуація. В них нараховується понад 20 млн суб'єктів підприємницької діяльності (90 % від загальної кількості всіх підприємств). Малий і середній бізнес європейських країн генерує понад 50 % загального обороту та доданої вартості. Питома вага населення, зайнятого у сфері малого бізнесу, складає біля 70 % [2, с. 6].

Кількість малих підприємств у відсотках до загальної кількості підприємств в Україні за 2006-2010 роки залишалась на рівні 93-94 %. Незважаючи на високий кількісний

показник стану розвитку малого бізнесу, за якісними показниками Україна залишається майже на початковому рівні розвитку. Так, надходження до бюджету від суб'єктів малого бізнесу не перевищують 25 % від загальних надходжень. Значна кількість підприємств існує лише «де-юре», вирішальну роль відіграє тінізація малого бізнесу. Найбільша кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в 2010 році була зосереджена в м. Києві (250 од.), Харківській (76 од.), Львівській (70 од.), Одеській областях (69 од.), м. Севастополі (70 од.) та Автономній Республіці Крим (85 од.). Найгірша ситуація спостерігається в Тернопільській та Закарпатській областях, де цей показник сягає лише 34 одиниці, і Вінницькій (35 од.).

Аналіз динаміки показників стану функціонування підприємств малого бізнесу по Чернігівській області говорить про недостатній розвиток цієї сфери [3].

Область посідає останні позиції за рівнем розвитку малого бізнесу в загальноукраїнському вимірі. В 2010 році показник кількість малих підприємств складав 37 од. на 10 тис. осіб наявного населення. За цей період Чернігівська область посіла 23 місце в загальноукраїнському рейтингу (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності малого бізнесу в Чернігівській області

Показник	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	47	50	50	52	37 ¹
Питома вага малих підприємств у загальній кількості підприємств, %	89,2	90,4	90,8	91,8	89,6
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	44,5	43,9	43,3	41,4	40,1
Кількість найманих працівників, тис. осіб	43,0	42,2	41,5	39,6	38,4
Кількість найманих працівників підприємств у розрахунку на одне мале підприємство, осіб	8	7	7	7	9
Питома вага найманих працівників у сфері малого бізнесу в загальній кількості населення у працездатному віці, %	6,6	6,5	6,5	6,2	6,1
Питома вага найманих працівників у сфері малого бізнесу в загальній кількості найманих працівників, %	25,5	26,4	27,8	30,2	31,3
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн	3650,8	4379,8	5062,2	4794,4	5354,1
Питома вага обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) по області в цілому, %	28,1	27,0	25,8	24,7	24,4
Фінансовий результат малих підприємств від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн	-5,1	18,4	133,1	-167,8	-165,8

Джерело: складено за [3; 4]

Проте в розподілі малих підприємств за районами та містами області спостерігається ще більш глибока асиметрія. Майже половина всіх підприємств зосереджена в м. Чернігові (а саме 2840 од.), м. Прилуки (347 од.) та м. Ніжині (320 од.). Найменша кількість їх зареєстрована в Срібнянському (21 од.), а також у Талалаївському та Сосницькому районах – відповідно 30 та 40 од. Така нерівномірність пояснюється різницею у рівні розвитку продуктивних сил районів області, демографічною ситуацією (старіння

¹ Наказом Держкомстату від 29.12.2010 № 536 була затверджена нова Методика формування вибіркової сукупності звітних одиниць у структурному обстеженні малих підприємств. Одним із критеріїв відбору звітних одиниць за цією Методикою є активність суб'єктів господарювання. Підприємство визнається активним, якщо воно здійснює економічну діяльність: має найманих працівників чи здійснює реалізацію продукції, робіт, послуг за даними форм державних статистичних спостережень (включаючи фінансову звітність) або адміністративних джерел (дані Пенсійного фонду України за минулий рік).

населення, міграція із сільської місцевості до великих міст, так звана урбанізація), соціально-економічною ситуацією тощо. Варто зазначити, що кількість зареєстрованих малих підприємств суттєво відрізняється від кількості діючих підприємств. Наприклад, на кінець 2010 року кількість зареєстрованих малих підприємств досягнула 6660 одиниць, тобто майже 14 % малих підприємств або взагалі не починають свою діяльність, або офіційно не пройшли процедуру припинення діяльності, що може бути наслідком недоконалості правових та економічних умов для функціонування малого бізнесу.

У Чернігівській області рівень зайнятості на малих підприємствах до кількості населення в працездатному віці складав 6,1 %. Це 15 місце в загальнодержавному рейтингу, тоді як у цілому по Україні цей показник сягає 7,2 %. Лідерами залишаються м. Київ (21,9 %), м. Севастополь (9 %) та Київська область – 8 % [4]. Серед міст та районів області найбільше працюючих на малих підприємствах м. Чернігова (42 % від загальної кількості), м. Прилук (6 %), м. Ніжина (5 %), найменше – у Куликівському районі (1 %), Срібнянському (0,6 %), Варвинському та Прилуцькому (по 0,8 %).

Із загальної кількості працюючих у малому бізнесі майже чверть зосереджена на підприємствах торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, 19,4 % – у промисловості, 17,7 % – у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, 13,9 % – на підприємствах, які займались операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг, 10,5 % – у будівництві.

За рівнем середньомісячної заробітної плати одного працівника малого бізнесу Чернігівщина посіла 25 місце (997,86 грн). Найбільша заробітна плата була задекларована в м. Києві (1838,19 грн), в Донецькій (1280,46 грн), Київській (1267,66 грн) та Дніпропетровській (1215,39 грн) областях. Аутсайдером за рівнем середньомісячної заробітної плати одного працівника є Волинська область (983,83 грн). Низький рівень заробітної плати на підприємствах малого бізнесу пояснюється значною «тінізацією» доходів, з метою мінімізації виплат з фонду оплати праці [5, с. 18].

Найвищий рівень середньомісячної заробітної плати одного працівника спостерігався у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (1203,46 грн), освіти (1419,33 грн), фінансової діяльності (1146,94 грн), найнижчий – у сільському господарстві (811,89 грн). У розрізі міст і районів області найбільша середньомісячна заробітна плата на малих підприємствах у м. Ніжині (1141,70 грн), Носівському (1115,83 грн) та Варвинському (1111,28 грн) районах, найменша – у Ніжинському (760,82 грн), Сосницькому (759,07 грн) та Коропському (747,57 грн) районах.

Динаміка показника обсягу реалізованої продукції (робіт послуг) малих підприємств свідчить, що у 2010 році обсяг реалізованої продукції (робіт послуг) малих підприємств по Чернігівській області склав 5354,1 млн. грн, що становило 24,4 % загального обсягу реалізації (у попередньому році – 24,7 %), що на 559,7 млн. грн (11,7 %) більше ніж у 2009 році (таблиця 2). Левова частка реалізованої продукції, робіт, послуг припала на підприємства м. Чернігова – 57,1 %, м. Прилуки – 11 %, м. Ніжина – 4,6 % та Чернігівського району – 3,2 %. Найменше реалізували продукції та надали послуг малі підприємства Куликівського, Ріпкинського, Ніжинського, Сосницького, Щорського та Прилуцького районів – 0,6-0,7 %.

Загалом на виробничу сферу припадало лише чверть реалізованої продукції малих підприємств, решту займала невиробнича сфера (74,7 %). У галузевій структурі значні обсяги реалізації мали підприємства торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (більша частина від загального обсягу, а саме 59,6 %), промисловості (11,9 %), будівництва (4,8 %), підприємства, які займаються операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (7 %).

Таблиця 2

Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Роки									
	2006		2007		2008		2009		2010	
	млн. грн	Питома вага, %	млн. грн	Питома вага, %	млн. грн	Питома вага, %	млн. грн	Питома вага, %	млн. грн	Питома вага, %
Усього	3650,8	100,0	4379,8	100,0	5062,2	100,0	4794,4	100,0	5354,1	100,0
у тому числі:										
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	152,0	4,2	207,3	4,7	301,0	5,9	381,7	8,0	458,0	8,6
промисловість	474,5	13,0	555,1	12,7	669,2	13,2	664,0	13,9	639,8	11,9
будівництво	274,9	7,5	354,5	8,1	387,7	7,7	308,7	6,4	256,4	4,8
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2315,6	63,4	2689,5	61,4	2960,2	58,5	2647,2	55,2	3189,4	59,6
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	222,7	6,1	267,3	6,1	243,3	4,8	242,1	5,0	342,6	6,4
оптова торгівля і посередництво в ній	1812,5	49,6	2079,0	47,5	2347,2	46,4	1949,4	40,7	2242,4	41,9
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	280,4	7,7	343,2	7,8	369,7	7,3	455,7	9,5	604,4	11,3
діяльність готелів та ресторанів	41,5	1,1	44,8	1,0	53,0	1,0	53,6	1,1	54,6	1,0
діяльність транспорту та зв'язку	144,0	3,9	186,3	4,3	211,7	4,2	234,4	4,9	275,8	5,2
фінансова діяльність	19,8	0,5	43,0	1,0	61,2	1,2	52,3	1,1	33,5	0,6
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	187,4	5,1	248,9	5,7	358,4	7,1	386,8	8,1	375,3	7,0
освіта	1,8	0,0	2,7	0,1	3,1	0,1	3,1	0,1	3,5	0,1
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5,6	0,2	7,4	0,2	9,2	0,2	11,0	0,2	13,8	0,3
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	32,3	0,9	39,1	0,9	45,8	0,9	49,2	1,0	51,8	1,0

Джерело складено за [3]

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування за 2010 р. у регіоні був збитковим і становив 165,8 млн. грн. Прибутковими підприємствами, частка яких у загальній кількості становила 56,0 %, отримано 258,4 млн. грн прибутку, що на 22 % більше ніж у 2009 р. Решта підприємств працювали нерентабельно, ними отримано 424,2 млн. грн збитків [3]. Значною мірою на загальний рівень фінансового результату до оподаткування вплинули збитки сільського господарства, мисливства, лісового господарства, підприємств, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг.

Позитивне сальдо отримали підприємства 7 районів області. Серед них найбільші прибутки мали підприємства Новгород-Сіверського (22,4 млн. грн), Бобровицького (18,8 млн. грн), Талалаївського (10,6 млн. грн), Ніжинського (5,3 млн. грн), Ічнянського (3,8 млн. грн), Менського (1,9 млн. грн) та Куликівського (1,6 млн. грн) районів.

Після здійснення підприємствами операційної, інвестиційної та фінансової діяльності в розпорядженні підприємств залишається чистий прибуток (збиток). За 2010 р. малі підприємства області отримали сальдо чистого збитку 195,8 млн. грн (у 2009 р. результат був 200,3 млн. грн) [3].

Чистий прибуток отримали 54,6 % підприємств і організацій області в сумі 190,2 млн. грн Решта підприємств допустили чистий збиток у розмірі 430,9 млн. грн.

Найбільша питома вага збиткових малих підприємств у 2010 році спостерігалась у Срібнянському (53,8 %), Козелецькому (49,1 %), Сосницькому (47,1 %), Менському (46,9 %), Варвинському (46 %) районах та м. Чернігові (50,5 %). При середньообласному рівні 44%, що більше ніж за 2009 рік на 6,4 %. Найменша кількість збиткових підприємств була зареєстрована в Ічнянському та Куликівському районах, відповідно 17,8 % та 18,4 %.

Проаналізувавши показники діяльності малих підприємств та враховуючи дані міжнародного рейтингу економік країн «Doing Business 2010», згідно з яким Україна посідає 142-ге місце з 183 країн, що є свідченням існування несприятливих умов для ведення бізнесу, можна виділити 3 основні групи чинників, що гальмують розвиток малого бізнесу [6, с. 70].

До макроекономічних чинників можна віднести:

- нестабільна фінансово-економічна ситуація в країні;
- низька платоспроможність на внутрішньому ринку;
- надмірний податковий тиск на суб'єкти малого бізнесу;
- складна система реєстраційно-дозвільних процедур;
- недостатній рівень фінансової підтримки підприємницької діяльності з боку держави.

До мезоекономічних чинників можна віднести:

- нерозвинута інфраструктура підтримки підприємництва;
- малоєфективне регіональне сприяння розвитку малого підприємництва;
- демографічний занепад сільської місцевості та малих міст;
- малорозвинені форми співпраці великого й малого підприємництва такі, як: субпідряд, франчайзинг, лізинг та венчурне фінансування [7, с. 63].

До мікроекономічних чинників слід віднести:

- слабкість матеріальної, технічної, інноваційно-інвестиційної складових підприємницької діяльності;
- обмежені власні фінансові можливості малого підприємств малого бізнесу;
- брак кваліфікованого управлінського персоналу суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Висновки і пропозиції. Малий бізнес відіграє дуже важливу роль у відкритій моделі економіки, формуючи нові робочі місця, забезпечуючи значну частку ВВП країни та надходжень до бюджетів від своєї діяльності, створюючи конкурентне середовище тощо. Саме малий бізнес є тією рушійною силою, яка здатна створити передумови для ефективної спеціалізації і кооперації, розвитку міжрегіональних зв'язків реалізації інноваційної інвестиційної моделі економічного зростання та розв'язання проблем зайнятості населення.

На прикладі Чернігівської області варто зазначити, що такі кількісні та якісні показники функціонування малого бізнесу зумовлені багатьма чинниками, які негативно впливають на темпи його розвитку. Поступово мінімізувавши ці негативні фактори, можна досягти позитивних тенденцій у подальшому розвитку малого бізнесу та загального покращення соціально-економічного стану регіону.

Список використаних джерел

1. Брітченко І. Г. Вплив малого бізнесу на розвиток регіону / І. Г. Брітченко // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 14-15.
2. Алексеев А. Кредиты для малого бизнеса: все-таки реальность? / Андрей Алексеев // Зеркало недели. Украина. – 2011. – № 13. – С. 6.
3. Статистичний збірник „Діяльність малих підприємств Чернігівської області”. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2011. – 164 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Бондарчук К. Мале підприємництво як засіб розширення сфери зайнятості економічно активного населення / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 1. – С. 18-24.
6. Рижаківа Г. М. Вплив факторів на обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств / Г. М. Рижаківа // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 68-70.
7. Крива С. В. Розвиток малого підприємництва – основа економічної стабільності України / С. В. Крива // Економіка та держава. – 2010. – № 12. – С. 62-64.